

ԵՎՐԱՍԻԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԳԱՂԱՓԱՐԻ ԱՌԱՋԱՑՄԱՆ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՆԱԽԱԴՐՅԱԼՆԵՐԸ*

Նանա Առուստամյան

Եվրասիականությունը ծագել է 1920-ական թթ. սկզբներին ռուսական գաղթական մտավորականության շրջանում՝ որպես ազգայ 1917թ. հեղափոխությանը: Այն փորձում էր իմաստավորել հեղափոխությունը և դրանից քաղել պատմական, աշխարհաքաղաքական դասեր:

Ընդհանուր առմամբ եվրասիականների հայացքները հանգում էին հետևյալին. Ռուսաստանը ո՛չ Եվրոպա է, ո՛չ էլ Ասիա. այն ինքնաբավ երկիր-մայրցամաք Եվրասիան է, որն ունի իր սեփական ուղին:

Հարկ է նշել, որ եվրասիականության առաջացման նախադրյալների խնդիրը հետազոտողների կողմից միանշանակ չի ընդունվում: Մի մասը կարևորում է պատմական իրավիճակը, մշակութային-սոցիալական, քաղաքական համատեքստը, մյուսները՝ հոգևոր-ինտելեկտուալ ժառանգականությունը, ըստ որի՝ եվրասիականները սլավոնաֆիլների հետնորդներ են, որոշ հեղինակներ էլ չեն ընդունում ինտելեկտուալ ժառանգականությունը: Այդ բոլորն էլ մենք դասում ենք պատմական նախադրյալների շարքին:

Եվրասիականության ուսումնասիրողներից Ն.Վ. Ռյազանովսկին 1960-ական թթ. վերջին նշում է, որ եվրասիականության ծագման պատմական և սոցիալ-հոգեբանական գործոնների կողքին հարկ է դիտարկել ինտելեկտուալ գործոնը, այսինքն՝ «մտքի զարգացումը Ռուսաստանում և Եվրոպայում»:[1]

Անդրադառնալով եվրասիականության առաջացման պատմական պայմաններին՝ նպատակահարմար ենք համարում տալ մի փոքրիկ պատմական ակնարկ եվրասիականության էության և նրա հիմնադիրների մոտեցումների մասին:

Եվրասիականության հիմնադիրներն էին լեզվաբան Ն.Ս. Տրուբեցկոյը, աշխարհագրագետ և տնտեսագետ Պ.Ն. Սավիցկին, աստվածաբան, հետազայում քահանա Գ.Ն. Ֆլորովսկին, արվեստագետ Պ.Պ. Սուվչինսկին: 1921թ. Սոֆիայում լույս է տեսնում եվրասիականների առաջին ժողովածուն «Ելք դեպի Արևելք. Կանխազգացումներ և իրականացումներ»:[2], իսկ 1922թ.՝ երկրորդ ժողովածուն՝ «Եվրասիականների պնդումները»:[3], որտեղ ներկայացված էին եվրասիական շարժման հիմնական սկզբունքները:[4] Եվրասիականության հայեցակարգը բուռն զարգացում ապրեց XX-րդ դ. 20-ական թթ. Պրահայի համալսարանում, որտեղ կենտրոնացած էին բազմաթիվ ռուս գիտնականներ, մանկավարժներ, որոնք լքել էին Ռուսաստանը 1917թ. հեղափոխությունից հետո:

Եվրասիականության հայեցակարգը նախ և առաջ հիմնվում է Դանիելսկու գաղափարների վրա՝ հակադրելով ազգայինը և համազգայինը, անհատականը և համընդհանուրը: Եվրասիականների պատմական հայացքների հիմքում ընկած է Շպենգլերի՝ «Եվրոպայի մայրամուտը» գրքում ձևակերպված տեսությունը, որը մի կողմից՝ եվրոպական մշակույթի ձգնաժամի մասին է, մյուս կողմից էլ՝ սլավոնաֆիլների՝ Ռու-

** Հոդվածն ընդունվել է 12.02.2015:

Հոդվածը տպագրության է երաշխավորել ք.գ.դ., պրոֆեսոր, Ա.Ենգոյան:

սաստանի զարգացման ինքնաբավության գաղափարների մասին: Եվրասիականները համարում էին, որ Արևմուտքում գերիշխող ռոմանոգերմանական մշակույթը խորը ճգնաժամի մեջ է և նրան փոխարինելու է նոր մշակույթ, որի կրողը ռուս ժողովուրդն է: [5] Եվրասիականները Ռուսաստանի ինքնաբավությունը տեսնում էին Ասիայի հետ կապերի վաղեմության մեջ: Այդ կապերը ավելի ավանդական էին համարում, քան Արևմուտքի հետ ունեցած կապերը: Եվրասիականությունը առավել հայտնի ռուսական գաղթական հոսանքներից է, որը կարողացավ ներգրավել արտագաղթած ռուսական մտավորականությանը միասնական եվրասիական գաղափարի շուրջ: 1920-ական թթ. եվրասիականությունը, որպես գաղափարական-քաղաքական հոսանք իր հիմնական խնդիրն էր համարում ստեղծել ինքնաբավ ռուսական քաղաքակրթություն, որը հիմնված կլինի ուղղափառության վրա: Սավիցկին իր «Եվրասիականություն» հոդվածում գրում էր, որ եվրասիականները կանգնած են ավանդույթի հողի վրա և Ռուսաստան-Եվրասիան ընկալվում է որպես մեկ միասնություն:

Եվրասիականությունն «աշխարհագրական» ծագում ունի: Հին աշխարհում առանձնացնում էին երկու մայրցամաք՝ Եվրոպա և Ասիա: Սավիցկին նշում է, որ եվրասիականները սկսեցին տարբերակել երրորդ մայրցամաքը՝ Եվրասիան, որտեղից էլ ստացան իրենց անվանումը: Ռուսաստանը զբաղեցնում էր Եվրասիայի տարածքի զգալի մասը: Գտնվելով տարբեր մայրցամաքների միջև՝ ռուսական մշակութային կեցությունը ներառում էր տարբեր մշակույթների տարրեր: Հարավի, Արևելքի և Արևմուտքի ազդեցությունը զգալի էր ռուսական մշակույթում: Հարավի՝ բյուզանդական մշակույթի ազդեցությունը հիմնականն ու երկարատևն էր, և որպես այդ ազդեցության դարաշրջան նշվում են X-XIII-րդ դդ.: [6] Արևելքը այստեղ դիտարկվում է, որպես «տափաստանային քաղաքակրթություն», որը բնորոշ է Ասիային: Մոնղոլ-թաթարական պետականության օրինակը, ինչպես նշում է Սավիցկին, մեծ դեր է ունեցել հզոր ռուսական պետականության ստեղծման գործում: Արևելքի ազդեցությունը հատկապես ուժեղ էր XIII-XV-րդ դդ.: Դրանից հետո եվրոպական մշակույթի ազդեցության շրջանն էր, որը իր գագաթնակետին է հասնում XVIII-րդ դ.: Այսպիսով՝ ռուսական մշակույթը ոչ «եվրոպական» է, ոչ էլ «ասիական»։ այն համադրում է երկուսի տարրերը մեկ միասնության մեջ: Ռուսական մշակույթը «եվրասիական» է:

1927 թ. Տրուբեցկոյը ձևակերպում է հետևյալ բանաձևը՝ Խորհրդային Միությունը, նախկինում Ռուսական կայսրությունը, բազմազգ ընդհանրություն է՝ հատուկ ազգայնականությամբ: Այդ ազգը անվանում է եվրասիական, նրա տարածքը՝ Եվրասիա, նրա ազգայնականությունը՝ եվրասիականություն: [7] Ռուսաստանը «ժողովուրդների ժողով» է, և եվրասիականները համոզված են, որ ազգային առանձնահատկությունները մի ներդաշնակություն կկազմեն և կնպաստեն լայն համաեվրասիական ազգայնականության առաջացմանը:

Եվրասիականները անհրաժեշտ էին համարում ռուսական պատմության ընդլայնումը մինչև Եվրասիայի պատմության շրջանակները, որպես հատուկ պատմական և աշխարհագրական տարածք: Եվրասիականները մեծ ուշադրություն էին դարձնում այդ տարածքի աշխարհագրական առանձնահատկություններին: Եվրասիան յուրօրինակ աշխարհագրական միջավայր է, որտեղ աշխարհագրական հիմնական գոտիները (տունդրա, անտառ, տափաստան, անապատ) տարածվում են որպես քառաշերտ դրոշի հորիզոնական շերտեր: Այդ տարածքում հնուց ի վեր գոյություն ունեին մշակութային և քաղաքական միասնականացման միտումներ և Եվրասիայի պատմությունը զգալի չափով այդ միտումների պատմությունն է: Միասնականացման միտումները դրսևորվում էին դեռևս պղնձի և բրոնզի դարաշրջաններում, երբ նշանավորվում է եվ-

դասիական տափաստանային և անտառային գոտու մշակույթների միջև սերտ կապը: Ավելի ուշ շրջանում՝ երկաթե դարում, Եվրասիայի պատմության հիմնական փաստը սկյութական և հոնական պետությունների գոյությունն էր:

Եվրասիականները հանգում են նրան, որ Եվրասիայի պատմության առաջին հազարամյակի ընթացքում ռուսական (արևելասլավոնական) ցեղը եվրասիական պատմության մեծ հունի մեջ ներգրավված էր, չնայած դրա հիմնական իրադարձությունները արտացոլվում են նրանում: Այսպես, օրինակ, Կիևյան Ռուսիան ստեղծվել է Եվրասիայի արևմտյան ծայրամասում համաեվրասիական միավորման միտումների ժամանակավոր թուլացման շրջանում, սակայն շարունակում էր զարգանալ նույն հիմքի վրա, ինչ հոնական և սկյութական տերությունները:[8] Եվրասիականների կարծիքով՝ XVI-XX-րդ դդ. ռուսական պետությունը ավելի շատ սկյութական, հոնական և մոնղոլական տերությունների շարունակությունն է, քան մինչթաթարական Ռուսիայի պետական ձևի: Այն կարգը, որտեղ հասարակության բոլոր խավերը համարվում են ծառայողներ և հարկատուներ, որտեղ չկա հողի մասնավոր սեփականություն և սոցիալական խմբի դերը որոշվում է պետության նկատմամբ նրա դերով, խոր արմատներ ունի քոչվոր տերությունների պատմական կարգում: Այդ կարգը ընդունվել է Մոսկովյան Ռուսիայի կողմից և մեծ քաղաքական ուժ ստացել:

Որոշ հեղինակների կարծիքով՝ եվրասիականությունը ծագել է «զգացմունքներից»: Եղել են «դառը ապրումներ» Եվրոպայի դավաճանության համար և «դառը» բացահայտումներ. «մենք Եվրոպայի համար օտար ենք»: «Այդ ճշմարտության բացահայտումը ավելի շատ ապրվում էր, քան գիտակցվում: Քանի որ մենք ձեզ համար օտար ենք, ապա մենք դեպի ձեզ կշրջվենք ասիական դեմքով»:

Եվրասիականները անգամ թաթարական լծի մեջ էին դրական կողմեր տեսնում: Տրուբեցկոյը առանձնացնում է «Չինգիզխանի ավանդույթի» հիմնական սկզբունքները.

- Մարդկանց բաժանումը՝ ստոր, եսասեր, վախկոտ, ում համար արժանապատվությունը վեր է անվտանգությունից և նյութական բարեկեցությունից: Առաջիններին մոնղոլները անվանում էին «սև ոսկոր», երկրորդ խմբին՝ «սպիտակ ոսկոր» կամ «երկար կամքի» մարդիկ:

- Կրոնականությունը պարտադիր պայման է, որը Չինգիզխանը գնահատում է ենթակաների մեջ:

- Դոգմատիզմի բացակայություն և կրոնական հանդուրժողականություն:[9]

Իսկ եվրոպականացումը, որը սկսվել էր Պետրոս 1-ի օրոք Եվրասիականների կարծիքով, բերեց Ռուսաստանի եվրասիական ինքնաբավության «անարգման», մտավորականության ազգային ինքնագիտակցության մթազնման, երբ նրանք ընդունում էին արևմտյան արժեքները որպես բացարձակ, կատարյալ: Եվրասիականները պնդում են, որ եթե անգամ հեղափոխությունը աղետ էր Ռուսաստանի համար, դա պատմականորեն արդար «Ռուսաստան-Ասիայի» հաղթանակն էր «Ռուսաստան-Եվրոպայի» նկատմամբ: Այժմ, երբ Ռուսաստանը «դեմքով շրջվել է դեպի Արևելք», նրա համար բացվում է օրգանական զարգացման և ինքնաբավության ուղին:

Կարող ենք նշել, որ եվրասիական փիլիսոփայությունը արտացոլում է ռուսական պատմության հիմնական հաստատունները: Եվրասիական փիլիսոփայության հիմնական սկզբունքը «զարգացող բարդությունն է»: Ռուսական պատմության մեջ երբեք մոնոէթնիկ պետություն չի եղել: Դեռևս ձևավորման ամենավաղ շրջանում ռուս ժողովուրդը սլավոնական և ֆիննուգարական ցեղերի համադրության արդյունք էր:

15-րդ դարի կեսերին հին ռուսական էթնոսի տարածքում 3 նոր, երիտասարդ էթնոսներ են ձևավորվում, որոնք նման չեն իրենց նախնուն: Նրանց միջև տարբերություն-

նը բնական է, միշտ էլ այդպես է եղել և կլինի սուպերէթնոսների մեկը մյուսին փոխարինման ժամանակ: Գումիլյովը մի օրինակ է նշում՝ Բյուզանդիան իրեն համարում էր «երկրորդ Հռոմ»՝ ինչպես լինելով «հակա-Հռոմ»: Կարլոս Մեծը 800թ. ֆրանկյան թագավորությունը անվանում էր «Սրբազան հռոմեական կայսրություն» և խառնաշփոթ խուսափելու համար ավելացնում էր «գերմանական ազգի» բառակապակցությունը: Գալիան, Բուրգունդիան, Ակվիտանիան, Պրովանսը վերածվեցին ֆրանսիական թագավորության և նրանց բնակիչները դարձան ֆրանսիացիներ: Նման փոփոխությունների համար անհրաժեշտ էր պատիճառ խթան, որի շնորհիվ հարևան էթնոսները ծուլվում են՝ կազմելով նորը: Նոր էթնոսը ժառանգում է իր կազմում միավորված էթնիկ խմբերի մշակույթը: Այդպես եղավ նաև Ռուսաստանում: Վելիկոռուսները, բելոռուսները, ուկրաինացիները հին ռուսների հետ հարաբերվում էին նույն կերպ, ինչպես իտալացիները՝ հռոմեացիների, միայն այն տարբերությամբ, որ վերջինների մոտ կաթոլիկությունն էր մշակութային դոմինանտ, իսկ ռուսները պաշտպանել են հին ուղղափառությունը:[10] Այնուհետև Ռուսիայի բարդ էթնոմշակութային «ժողովածուի» մեջ ներթափանցեցին չինգիզխանյան, թաթարական տարրեր: Ռուսները այնպիսի էթնիկ և ռասայական հանրույթ են, որ չունեն պետականության մենաշնորհ և որպես միասնական ամբողջ գոյություն ունեն պետականաշինության գործընթացում շատ ժողովուրդների, այդ թվում թյուրքական գործոնի մասնակցությամբ:[11] Հենց այս մոտեցումն էլ ընկած է եվրասիական փոլիսոփայության հիմքում:

Եվրասիականները պնդում էին, որ Ռուսաստանը ունի իր սեփական ուղին, որը չի համընկնում արևմտյան քաղաքակրթության հիմնական ուղղության հետ: Վերջին հազարամյակի համաշխարհային պատմությունը ցուցադրում է եվրասիական աշխարհի և արևմտյան քաղաքակրթության հակադրությունը. կամ ռուսները, կամ նրանք: Եվրասիականները առաջինն էին, որ նման անգիջում դիրք գրավեցին, ինչն էլ դարձավ եվրասիականության նույնականացման կարևոր գիծ: Արևմտյան աշխարհի հետ ծուլումը ռուսական քաղաքակրթության և պետության համար չի կարող բեղմնավոր լինել: Եվրասիականները պնդում էին, որ քաղաքական կարգի ոչ մի փոփոխություն, գաղափարախոսության ոչ մի կատարելագործում չի կարող ազատել Արևմուտքի հետ կոշտ հակադրությունից:

Եվրասիականությունը կարևոր ռազմավարական, փոլիսոփայական և սոցիալ-քաղաքական գործիք և անհրաժեշտ տարր է ռուսական ներքին և արտաքին քաղաքականության համար:

Եվրասիականները ռուսական պետության ապագան տեսնում էին միայն իրավահավասար ժողովուրդների ազատ միության (ֆեդերացիայի) մեջ: Մինևույն ժամանակ նրանք վախենում էին, որ առանձին ժողովուրդների քաղաքական և մշակութային իրավունքների ընդլայնումը կարող է հանգեցնել անջատողական ձգտումների և կործանել երկիրը: Դա կանխարգելելու համար եվրասիականները առաջարկում են նպատակաուղղված ստեղծել համաեվրասիական մշակույթ և ձևավորել համաեվրասիական ինքնագիտակցություն, որը ներդաշնակորեն կհամադրվի առանձին էթնիկ մշակույթների գարգացման հետ և չի հակադրվի լոկալ նույնականացումներին: Ըստ եվրասիական հայեցակարգի համաեվրասիական մշակույթի հիմքը պիտի լինի ռուսականը:

Եվրասիական շարժմանը մասնակցում էին արտերկրում բնակվող ռուսական մտավորականության ականավոր ներկայացուցիչները՝ ի դեմս փոլիսոփա Լ.Պ. Կարսավինի, պատմաբան Գ.Վ. Վերնադսկու, իրավագետ Ն.Ն. Ալեքսևի, բժիշկ Է.Խարա-Դավանի և այլոց: Շարժման գարթոնքը կապված էր «Եվրասիական պարբերականի» իրատարական հետ, իսկ հետո «Եվրասիականություն. համակարգային շարադրման

փորձ» 1926թ. ծրագրային փաստաթղթի հրատարակման հետ, որի հիմնական մասը շարադրել է Պ.Ն. Սավիցկին, ով համարվում է ռուսական աշխարհաքաղաքականության հիմնադիրը: Եվրասիականությունը կարելի է բաժանել երեք փուլի՝ առաջինը նրա հիմնավորման և գիտական փաստարկման փուլն է (1921-1925թթ. կենտրոնը Պրահան էր): Երկրորդ փուլը նրա արդյունավետ գործառնման, տեսության խորացման և քաղաքականացման շրջանն էր (1926-1929թթ. Փարիզ և Բեռլին) և վերջապես տեսական ու կազմակերպական թուլացման փուլ սկսած 1930թ.-ից:[12] Երկրորդ փուլում շարունակվում էին լույս տեսնել «Եվրասիական քրոնիկները» և հրատարակվում էր «Եվրասիա» թերթը: Թերթի հրատարակումը շարժման «ծախ» թևի կազմակերպական ամրագրումն էր: Եվրասիականության փարիզյան կենտրոնը, որի հիմնական տեսաբանը Կարսավինն էր, կենտրոնացած էր գաղափարաքաղաքական շարժման և խորհրդային իշխանության հետ համագործակցության վրա: Տրուբեցկոյը և Սավիցկին դա ինքնառնչացում անվանեցին: 1930-ական թթ. եվրասիականությունը, որպես շարժում դադարեց գոյություն ունենալուց: Եվրասիականության գաղափարները նորից բաժրացվեցին և գիտական մշակումների ենթարկվեցին 1960-ական թթ. պատմաբան և էթնոլոգ Լ.Ն. Գումիլյովի կողմից: Այնուհետև Ա.Գ. Դուգինը վերաիմաստավորեց եվրասիականության գաղափարները 1980-90ական թթ.: Եվրասիականության վերածնունդը կապված էր ԽՍՀՄ սոցիալ-տնտեսական, քաղաքական ճգնաժամի և դրա փլուզման հետ:

Լ. Ն. Գումիլյովը իր աշխատանքներում համադրում էր Վերնադսկու պատմական կոնցեպցիաները և Սավիցկու գաղափարները: Հենց եվրասիականության ազդեցությամբ էլ նա առաջ է քաշում էթնոգենեզի և պատկոնառության տեսությունները: Իր «Էթնոգենեզ և Երկրի կենսոլորտը» աշխատությունում նա շարունակում է Սավիցկու գաղափարները էթնիկ առանձնահատկությունների վրա աշխարհագրական լանդշաֆտների ազդեցության վերաբերյալ, նշելով, որ մի կողմից էթնոսը պատմական գործընթացի արդյունք է, մյուս կողմից էլ կապված է այն լանդշաֆտի բիոցենոզի հետ, որտեղ ձևավորվել է: Նա նաև զարգացրեց Տրուբեցկոյի մշակութապատմական տիպի եվրասիական հայեցակարգը, այն դնելով էթնիկ աստիճանակարգության մեջ և անվանելով սուպերէթնոս: Սուպերէթնոս են անվանում էթնոսների խմբերին, որոնք միաժամանակ ի հայտ են եկել որոշակի շրջանում և փոխկապակցված են տնտեսական, գաղափարական և քաղաքական հարաբերություններով: Սուպերէթնոսը սահմանվում է, ոչ թե չափերով, հզորությամբ, այլ բացառապես միջէթնիկ մերձությամբ:[13] Նրա հիմնական ուսումնասիրման առարկան դարձավ Մեծ տափաստանը՝ Կարպատյան լեռներից մինչև Չինական պատ, այդ տարածքում ժողովուրդների և պետությունների կյանքը դարերի և հազարամյակների ընթացքում: Նա համարձակորեն առաջ քաշեց բնության պայմաններով սահմանված «մարդկային գործոնի», որպես էթնոսի ձևավորման գործում շարժիչ ուժի գաղափարը: Գումիլյովը դա սահմանում է «պատկոնառություն»-առանձին անհատականությունների, առաջնորդ-հերոսների էներգիան (հեռավորարևելյան տափաստանում կոչվում էին «երկար կամքի մարդիկ»):

Ա.Դուգինը կարևորում էր եվրասիականության ծագման աշխարհաքաղաքական հիմքերը: Եվրասիա մայրցամաքի մասին գրում էր հետևյալը. Դեռևս XX-րդ դ. սկզբին Մակինդերը, կիրառելով ռեալ քաղաքականության նկատմամբ աշխարհաքաղաքական մոտեցում, պնդում էր, որ Ցամաքի քաղաքակրթության հիմքը եվրասիական մայրցամաքն է, իսկ դրա միջուկը Եվրասիայի հյուսիս-արևելյան հողերն են, որը Մակինդերը անվանում է «աշխարհի սիրտ» (հարթեճ): Ռուսաստանը Ցամաքի քաղաքակրթության աշխարհաքաղաքական պլատֆորմն է, նրա պատմական մարմնավորումը: Նրա հակառակորդները Մեծ Բրիտանիան, ԱՄՆ են, որպես ծովային քաղաքակրթությու-

յան պատմական արտահայտություն։[14] Ծովի քաղաքակրթության անգլոսաքսոնական գոտու և Ցամաքի քաղաքակրթության ռուսական գոտու միջև անընդհատ պայքար է ընթանում ափային գոտու նկատմամբ հսկողություն սահմանելու համար։ Մակինդերը գրում էր, ով վերահսկում է Եվրասիան, նա վերահսկում է ամբողջ աշխարհը։ ԽՍՀՄ և ԱՄՆ քաղաքականությունը Եվրոպայում, Ասիայում և հեռավոր Արևելքում XX-րդ դ. երկրորդ կեսին «աշխարհի սիրտ» աշխարհաքաղաքական գաղափարի արտացոլումն է։

Ն. Ալեքսեևը նշում է, որ եվրասիականները, հաստատելով պատմական և աշխարհագրական գործոնների միջև կապը, համարվում են ռուսական պատմության աշխարհաքաղաքական մոտեցման հիմնադիրները։

Այսպիսով՝ կարող ենք նշել, որ որոշ հետազոտողներ եվրասիականությունը դիտարկում են որպես աշխարհաքաղաքական տերմին։ Այն ընկալվում է ոչ թե որպես ռուսական մտքի փոխադասական ուղղություն, այլ որպես Ցամաքի քաղաքակրթության և «աշխարհի սրտի» ռազմավարական շահերի ամբողջություն XX-րդ դարի ընթացքում։

Տրուբեցկոյը իր «Եվրոպան և մարդկությունը» աշխատությունում գրում է, որ ազգային հարցի վերաբերյալ յուրաքանչյուր եվրոպացի կարող է գրավել տարբեր դիրքեր, բայց դրանք հանգում են երկու ծայրահեղ մոտեցման, մի կողմից՝ շովինիզմ, մյուս կողմից՝ կոսմոպոլիտիզմ։ Յուրաքանչյուր ազգայնականություն շովինիզմի և կոսմոպոլիտիզմի տարրերի սինթեզն է, այդ երկու հակադրությունների հաշտեցման փորձ։ Սակայն ավելի խորը ուսումնասիրելով դրանք՝ կարելի նկատել, որ սկզբունքային տարբերություն այդ երկուսի միջև չկա, դրանք միևնույն երևույթի երկու տարբեր կողմերն են։[15] Շովինիզմը և կոսմոպոլիտիզմը հիմնված են եսակենտրոն հոգեբանության վրա։ Ոչ ռոմանոգերմանական ժողովուրդների մտավորականության գիտակցությունում հեղաշրջումը ճակատագրական է համընդհանուր եվրոպականացման գործում։ Եթե նրանք հասկանան, որ եվրոպականացումը չարիք է, իսկ կոսմոպոլիտիզմը՝ խաբկանք, կդադարեն օգնելուց ռոմանոգերմանացիներին, և «քաղաքակրթության» հաղթական մուտքը կկասեցվի։ Այդ բարդ գործում՝ ազատել աշխարհի ժողովուրդներին «քաղաքակրթության բարիքներ» հիպոդիզ և ոչ ռոմանոգերմանական ժողովուրդների մտավորականությանը հոգևոր ստրկությունից, պետք է գործել միասնաբար։ Հեղինակը նշում է, որ չպետք է շեղվել խնդրի էությունից։ Պետք է հիշել, որ սլավոնների հակադրությունը գերմանացիներին, կամ թուրանցիներին՝ արիացիներին խնդրի լուծում չեն, որ իրական հակադրությունը մեկն է՝ ռոմանոգերմանացիներ և աշխարհի այլ ժողովուրդներ, Եվրոպա և մարդկություն։

Պ. Սավիցկին նշում էր, որ մի կողմից՝ եվրոպականացման գործընթացում տեղի է ունեցել Ռուսաստանի ինքնահաստատումը գրականության և արվեստի ոլորտում, մյուս կողմից՝ համաշխարհային պատերազմի և հեղափոխության արդյունքում Ռուսաստանում ի հայտ եկավ նոր պատմական երևույթ՝ բոլշևիզմը։ Բոլշևիկյան գործողություններում զգալի էր արևմտյան ազդեցությունը։ Բայց ժողովրդական բոլշևիզմը, որպես պրակտիկա, էապես տարբերվեց նրանից, ինչ կանխամտածել էին նրա առաջնորդները՝ «արևմտյան» մարքսիստները։ Բոլշևիկյան սոցիալական էքսպերիմենտը իր գաղափարական և տարածական մասշտաբներով Արևմուտքի պատմությունում նախատիպը չունեց և այդ իմաստով յուրօրինակ ռուսական էր։[16] Տրուբեցկոյի «Եվրոպա և մարդկություն» հակադրությունը, հեղինակը փոխարինում է «Եվրոպա և Ռուսաստան» հակադրությամբ։ Այս բանաձևը, սակայն որոշ «թերություններ» ունի, քանի որ Ռուսաստանն իր զգալի չափով Եվրոպայի մաս է։

Եվրասիականությունն իր առաջին քննադատների կողմից դիտարկվում էր, որպես սլավոնաֆիլության շարունակություն: Օրինակ՝ խորհրդային պատմաբան և հրապարակախոս Ն. Մեշերյակովը նշում էր, որ այն հերքում է արևմտյան քաղաքակրթությունը, ազգայնական է և նույնացնում է սլավոնաֆիլության հետ: Տրուբեցկոյը գրում էր, որ, ազատելով ռուսական մտածողությունը և աշխարհընկալումը արևմտյան կապանքներից, պետք է ռուսական ազգային ոգու տարերքում գտնել տարրեր նոր աշխարհայացքի համար:

Որոշ հեղինակներ տարբերակում են եվրասիականության հետևյալ փուլերը՝ Ղասական եվրասիականություն, Գոմիլյովը որպես «վերջին եվրասիական» և նեոեվրասիականություն:^[17] Ղասական եվրասիականությունը (1920-1930թթ.) սլավոնաֆիլների գաղափարական հետնորդն էր: Չնայած Սավիցկին նշում է, որ եվրասիականությունը սլավոնաֆիլների հետ ընդհանուր հիմքի վրա է գտնվում, երկու հոսանքների փոխհարաբերությունների խնդիրը չի կարող հանգել պարզ ժառանգման: Եվրասիականության ինքնատիպությունը, ըստ Սավիցկու, նրանում է, որ այն երեք ուսմունքների օրհինակ սինթեզ է՝ 1. ուշ սլավոնաֆիլների բյուզանդականություն, այսինքն՝ ռուսական մշակույթի հիմնական տարրը բյուզանդական ժառանգությունն է և ուղղափառ եկեղեցին, որը զուգորդվում է եվրոպական քաղաքակրթության չընդունմամբ: 2. Արևելականություն, երբ ընդունվում է մոնղոլ-թաթարական լծի դրական դերը, ռուսական և թուրանական ժողովուրդների պատմական ճակատագրի և մշակույթի միասնությունը: 3. Օրհինակ քաղաքական-տնտեսական ուսմունք, որը մոտ է մարքսիզմին իր քաղաքական եզրահանգումներով:

Այդ երեք ուսմունքների սինթեզը հիմնվում է Ռուսաստանի պատմության և մշակույթի ռացիոնալ վերլուծության և աշխարհաքաղաքական տեսությունների վրա, այսինքն՝ ժողովուրդների քաղաքական և ազգային կեցության ձևերը հարաբերվում են աշխարհագրական տարածության հետ: Ըստ Սավիցկու՝ Ռուսաստան-Եվրասիան Հին աշխարհի կենտրոնն է, հեռացրեք այդ կենտրոնը և նրա բոլոր տարրերը (Եվրոպա, Առաջավոր Ասիա, Իրան, Հնդկաստան, Հնդկաչին, Չինաստան, Ճապոնիա) կվերածվեն «տարրալուծված» կառույցի: Սավիցկու «Տափաստան և նստակյացություն» հոդվածում ամրագրվում է տափաստանի դրական դերը Ռուսաստանի կազմավորման գործում: Հենց մոնղոլ-թաթարներն իրենց ներխուժմամբ Ռուսաստանին տվեցին ռազմական կազմակերպվածության հատկություն՝ ստեղծելու պետական-հարկադրական կենտրոն, նրանք տվեցին հզոր Հորդա դառնալու հատկություն:^[18]

Եվրասիականներն իրենց առջև խնդիր էին դրել իմաստավորելու 1917թ. հեղափոխությունը և մարքսիստական գաղափարախոսությունը իր դրական ու բացասական կողմերով: Սոցիոլոգիական առումով եվրասիականները հեղափոխությունը հասկանում են որպես հասարակության առաջատար (կառավարող) շերտի փոխարինում: Յուրաքանչյուր պետական կարգում կարելի է տարբերակել այս կամ այն հատկանիշով միավորված մարդկանց խմբի իշխանությունը: Եվրասիականների մոտ այդ հատկանիշը կապված է որոշակի գաղափարի հետ: Այդ ձևը անվանում են գաղափարաիշխանություն: Եվրասիականների դոկտրինում կարևորվում է պետության, որպես հարկադրման ապարատի դերը, հատկապես Եվրասիայի պայմաններում: Եվրասիականները Ռուսաստանի համար լավագույն պետական կարգը համարում էին «իդեոկրատիան» (գաղափարաիշխանություն):^[19] Ըստ Տրուբեցկոյի՝ գաղափարաիշխանական տիպին բնորոշ է կառավարող շերտի միավորվածությունը ընդհանուր աշխարհայացքով: Գաղափարը ժողովուրդների բարիքն է, որոնք բնակվում են այդ հատուկ աշխարհում:

Եվրասիականության ծաղկման շրջանը 1925-1927թթ.: Այդ ժամանակ Պետական քաղաքական կառավարման կազմակերպությունը (ОГП) իրականում էր «Տրեստ» գործողությունը (գործողություն սպիտակ զաղթի և նրա ռազմաքաղաքական կազմակերպությունների նկատմամբ վերահսկողություն հաստատելու համար՝ կեղծ հակաբոլշևիկյան Կենտրոնական Ռուսաստանի միապետական կազմակերպության ստեղծման միջոցով): Եվրասիականները կապեր են հաստատում Պետական քաղաքական կառավարման գործակալների հետ, հավատում նրանց և փորձում այդ կեղծ հակաբոլշևիկյան կազմակերպությունը ուղղել դեպի եվրասիականություն: 1928թ. «Տրեստը» դիմակազերծվեց, Ռուսաստանում մահացան մի քանի եվրասիականներ: Չնայած «Տրեստում» տարբեր կազմակերպություններ կային, եվրասիականներին մեղադրեցին կոմունիստների հետ հարաբերությունների մեջ: Այնուհետև հիմնադրվեց «Եվրասիա» թերթը, որի ուղղվածությունը, ըստ Տրուբեցկոյի, Սավիցկու, Ալեքսեևի, ոչ մի ընդհանրություն չունեւ եվրասիականության հետ:

«Եվրասիա» թերթի կողմնակիցներն էին Սուվչինսկին, Կարսավինը, Սրապովը: Նախապատրաստական աշխատանքներ էին տարվում եվրասիականների 2-րդ համագումարի կազմակերպման համար, որտեղ պիտի հարթվեին տարակարծությունները: Սակայն 1931թ. համագումարը չհարթեց հակադրությունները և եվրասիականությունը դարձավ զաղթական փոքր հոսանք, որը կորցրեց երբեմնի կարևորությունը: 1932թ. լույս է տեսնում վերջին եվրասիական ժողովածուն: 1932թ.ից հետո մինչև 1938թ. շարունակվում էին տպագրական աշխատանքները, բայց այն այլևս կապված չէր գաղափարական միասնության հետ: 1928թ.-ից հետո սկսվում է եվրասիականության մայրամուտը, թուլանում է նրա գործունեությունը, ներսում գաղափարական տարակարծություններ են առաջանում: Կարծում ենք, որ դրա պատճառներից են՝

1. Եվրասիականությունն իրեն վերապահել է պատմության դատավորի դերը՝ քննադատելով տարբեր քաղաքական հոսանքների: Եվրասիականները քննադատում էին արևմտյան լիբերալիզմը, սլավոնաֆիլներին, բոլշևիկներին:

2. Նրանց հեղինակությանը մեծ հարված հասցրեց կապը «Տրեստի» հետ: Եվրասիականներին մեղադրեցին անհետևողականության մեջ:

3. 30-ական թթ. սկզբներին գաղափարական տարակարծությունների ի հայտ գալը և խորացումը: Արդյունքում եվրասիականների մի մասը անցնում է ծախ եվրասիականների կողմը (Սուվչինսկի, Կարսավին, ովքեր համագործակցում էին խորհրդային իշխանությունների հետ), իսկ պահպանողական կենտրոնը մնում է նախկին դիրքերում:

Եվրասիականությունը անկում ապրեց որպես հասարակական-քաղաքական հոսանք, բայց նրա գաղափարները բեղմնավոր էին:

Եվրասիականությունը միայն պատմական և տեսական ուսմունքների համակարգ չէ, այն փորձում է համադրել միտքը գործողության հետ: Այս առումով եվրասիականների հիմնական խնդիրը կյանքի և աշխարհի նկատմամբ կրոնական վերաբերմունքի և էմպիրիկ հիմնավորված կիրառելիության համադրությունն է: Եվրասիականները միաժամանակ կրոնական սկիզբը հիմնավորողներ և հետևողական էմպիրիկներ են:

Եվրասիականության ծագման ինտելեկտուալ գործոնի վրա առաջինը ուշադրություն էին դարձրել ռուս գաղթականներ, եվրասիականների ժամանակակիցներ՝ Ն.Ա. Բերդյաևը, Պ.Բ. Ստրովեն, Պ.Ն. Միյուկովը, Վ.Վ. Զենկովսկին և այլք: Մի կողմից՝ նշվում է եվրասիականների գաղափարների նոր լինելը և դրանց կապը 1910-1920թթ. պատմական հանգամանքների հետ, մյուս կողմից էլ նշվում է որոշ նախահեղափոխական մտավորականների հայացքների ժառանգման մասին: Բերդյաևը «Ուղի» ամսագ-

որում եվրասիականությունը սահմանում է, որպես միակ հեղափոխական գաղափարական ուղղություն, որը ծագել է գաղթական միջավայրում: Եվրասիականներին համարում է հին դոկտրինայ գաղափարախոսությունից ազատ սերունդ: Ըստ նրա եվրասիականների գաղափարները օրիգինալ չեն, քանի որ դրանք հին սլավոնաֆիլների, Ն. Դանիելսկու մտքերի վերարտադրությունն են:

Միլյուկովը պնդում էր, որ եվրասիականությունը կրոնափիլիսոփայական հոսանքի «երիտասարդ սերունդ» է, որը սկսվում է «Վելսեր»-ից: [20] Եվրասիականների հայացքում նա տեսնում էր Դանիելսկու մշակութային տիպերի մասին «հնացած ուսմունքի արծագանքները»: Միլյուկովի համար Եվրասիայի գաղափարը՝ որպես երրորդ աշխարհամաս, այն մետաֆիզիկական «ռեալիզմի» արտահայտությունն է, որով տարված են կրոնական փիլիսոփաները: [21] Միլյուկովը եվրասիականներին դասում է նախահեղափոխական կրոնա-փիլիսոփայական միտումներին՝ միաժամանակ բարձրացնելով եվրասիականության և սլավոնաֆիլության կապերի հարցը: Նա պնդում է, որ մշակութային հարցերում եվրասիականները ստրկամտորեն հետևում են իրենց նախորդներին՝ սլավոնաֆիլներին: Ռուսական գաղթական մեկ այլ պատմաբան Ա.Ա. Կիզելետորը հերքում է եվրասիականների և սլավոնաֆիլների միջև կապը՝ պնդելով, որ դրանց միջև «խոր անդունդ» կա:

Անդրադառնալով եվրասիականության մասին ժամանակակիցների հայացքներին՝ հարկ է նշել Ջենկովսկու մասին, նա եվրասիականությունը չի առանձնացնում ռուսական մտքի համատեքստից և նշում է, որ եվրասիականության մեջ արտացոլված են գաղափարներ, որոնք կապված են տարբեր շարժումների և ռուսական գիտակցության գաղափարական շարժերի հետ: Նա եվրասիականությունը դնում է ինտելեկտուալ համատեքստի մեջ:

Ռուսական գաղթական մտավորականների կարծիքը, եվրասիականության մասին հետաքրքիր լինելով հանդերձ, միակողմանի է և հանգում է Դանիելսկու հիշատակմանը:

Եվրասիականները ձգտում են գտնելու ընդհանուրի և անհատի շահերի սինթեզ և գտնում են, որ հեղափոխությունը դա է նախապատրաստում: Անհատի գաղափարը եվրասիականների աշխարհայացքում կենտրոնական տեղ է զբաղեցնում:

Ռուսական աշխարհը նրանց համոզմամբ հատուկ աշխարհագրական, լեզվական, պատմական, տնտեսական աշխարհ է: Ռուսաստան-Եվրասիան նրանք ընկալում են որպես «սիմֆոնիկ անհատականություն» [22]: Ի տարբերություն Արևմտյան ավանդույթի, որը անհատին ընդունում է որպես ինդիվիդ, Կարսավինը նշում է, որ անհատի էությունը արտահայտվում է նրա գործունեության բազմաթիվ ձևերում և այլ անհատների հետ հարաբերություններում: Անհատը դիտարկվում է, որպես սիմֆոնիա: Իր կատարելությանը «սիմֆոնիկ անհատը» կարող է հասնել միայն եկեղեցում: Եվրասիականների համար եկեղեցին ազատության ոլորտն է, իսկ պետությունը՝ ուժի և հարկադրման:

Եվրասիականների մտադրությունը Ռուսաստան-Եվրասիա աշխարհի ինքնահաստատումը շրջապատող աշխարհի հետ ստեղծագործական մերձեցման գործոն դարձնելն է: Ռուստի նրանք ցանկանում էին մերձենալ այլ մշակույթների հետ ստեղծագործական փոխգործակցության միջոցով:

Միայն ամրապնդվելով որպես հոգևոր և նյութական ինքնաբավ աշխարհ՝ Ռուսաստանը կարող է լավագույն ձևով կառուցել իր հարաբերությունները Եվրոպայի հետ: Եվրոպայի հետ մերձենալու համար պետք է հոգեպես և նյութապես անկախանալ

նրանից: Եվրասիականները պնդում են, որ Ռուսաստանը ունի բոլոր նախադրյալները, որպեսզի ապահովի Եվրոպայից անկախ մշակութային զարգացում:

Եվրասիական պետությունը հանդես է գալիս որպես «ազգությունների և հավատքի ամբողջություն»: Նման գծեր առկա էին դեռևս սկյութական և հոնական տերություններում, որոնք գոյություն են ունեցել Ռուսաստան-Եվրասիայի տարածքում: Ազգային և կրոնական հանդուրժողականությամբ առանձնանում էր XIV-XVIII-րդ դդ. մոնղոլական տերությունը:

Կրոնական ազատության տարրեր կային Մոսկովյան պետությունում: Օրինակ՝ Իվան Ահեղը իրեն համարում էր ոչ միայն ուղղափառների, այլև մահմեդականների հովանավորը:

Որպես կյանքի և աշխարհայացքի համակարգ՝ եվրասիականությունը կրոնական հիմք ունի, մշված է եվրասիականների հռչակագրում: Եվրասիականության էությունից բխում է, որ եվրասիական պետությունը երաշխավորում է ազատ մշակութային զարգացման հնարավորությունը, ինքնակառավարումը և ազգերի համագործակցությունը:

Եվրասիական պետությունը իր առջև երկու խնդիր է դնում՝

1. Ռուսաստան-Եվրասիա հատուկ աշխարհի կյանքի կազմակերպման խնդիր,
2. աշխատավորների հոգևոր և տնտեսական ազատության խնդիր:[23]

Եվրասիականությունը ռուսական հեղափոխական, քաղաքական, գաղափարախոսական և հոգևոր շարժում է, որը սահմանում է Ռուսաստան-Եվրասիա աշխարհի մշակութային առանձնահատկությունը:

Եվրասիականությունը պիտի դիմի ռուսական հեղափոխությանը Ռուսաստանի իրական մշակութային դեմքը բացահայտելու համար: Եվրասիականների կարծիքով հոկտեմբերյան հեղափոխությունը, իր ներքին իմաստով, որը բացահայտված չէր, եվրասիական էր: Քաղաքական բնույթով հեղափոխությունը ազատագրության գործընթաց էր, սակայն այն սկիզբ դրեց բռնապետական քաղաքական կարգի: Արժեքային ձգտումներով այն անհատական էր, բայց ռուսական հեղափոխությունը հավաքական էր: Եվրասիականները վստահ են, որ իրենց գաղափարների վրա հիմնված համակարգը կարող է վերացնել հեղափոխական գործընթացի հակասությունները:

Դեռևս եվրասիականների ժամանակակիցները, որոնք փորձում էին բացատրել դրա ծագումը՝ կապված պատմական հանգամանքների հետ (հեղափոխություն, քաղաքացիական պատերազմ) դիտարկում էին նաև եվրասիականության հարաբերակցությունը նախորդ հոսանքների հետ: Եվրասիականությունը տարբեր փիլիսոփայական ուղղությունների, հոսանքների՝ սլավոնաֆիլության, արևմտականության և այլնի սինթեզ է: Այն առաջանում է պատմական ճգնաժամային պայմաններում, դեռևս 1860-70-ական թթ., երբ դիտարկվում էին հասարակության զարգացման քաղաքական, տնտեսական, մշակութային ուղիները, ի հայտ են գալիս Ն. Դանիելսկու, Կ. Լեոնտևի աշխատանքները, որոնց վրա հիմնվում են դասական եվրասիականության հիմնական գաղափարները: Այնուհետև հոկտեմբերյան հեղափոխությունը, որն իր ուղղությամբ հակաարևմտյան էր և կանխորոշում էր պետականամետ ու ավանդական ուղղվածությունը, որով Ռուսաստան-Եվրասիան կընթանա օրգանական զարգացման և ինքնաբավության ուղով: Եվրասիականության առաջացումը պայմանավորված էր ինդուստրիալ համահարթեցման դարաշրջանում ազգային և մշակութապատմական ինքնաբավության պահպանման անհրաժեշտությամբ: Եվրասիականության ծագման գործում մեծ դեր է ունեցել նաև մոնղոլական տերությունը: Զինգիզխանին և նրա հետնորդներին հաջողվել է եվրասիական քաղաքակրթական տարածությունում ստեղծել հզոր տերություն, որի հիմնական սկզբունքները (ուժեղ պետական իշխանություն, կրոնա-

կան և էթնիկ հանդուրժողականություն) արդիական են բազմազգ պետության կառավարման համար:

Այսպիսով՝ կարող ենք նշել, որ միասնական մոտեցումը եվրասիականության ծագման պատմական նախադրյալների հարցում բացակայում է, և պատահական չէ, որ ներկայումս էլ եվրասիականության շուրջ քննարկումները շարունակվում են:

Եվրասիականության գաղափարական դրույթներից ամենակարևորը Եվրասիայում բնակվող ժողովուրդների գենետիկ և մշակութափոխանակման ընդհանրության ճանաչումն է: Եվրասիականները նշում են, որ Եվրասիայի բնությունը ենթադրում է քաղաքական, մշակութային, տնտեսական միավորման անհրաժեշտություն: Այսպիսով՝ եվրասիականությունը հեղափոխական, քաղաքական, գաղափարախոսական շարժում, պատմափիլիսոփայական հոսանք է, որը ստեղծվել է XX-րդ դարի 20-ական թթ. ռուս մտածողների կողմից և նրա հիմնական գաղափարը Ռուսաստան-Եվրասիայի՝ հատուկ պատմական-աշխարհագրական աշխարհ լինելու փաստի ամրագրումն է: Եվրասիականության էությունը հասկանալու համար անհրաժեշտ է դիտարկել նրա առաջացման պատմական, սոցիալ-մշակութային գործոնները, ինտելեկտուալ ժառանգականությունը միասնության մեջ:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Селиверстов С.В. Истоки евразийства в представлениях российской эмиграции 1920-х годов <http://ecsocman.hse.ru/data/2013/06/21/1251226284/5.pdf>
2. Ելք դեպի Արևելք. Կանխագագումներ և իրականացումներ» ժողովածուն եվրասիականների առաջին հավաքական մանիֆեստն էր, որտեղ ներառված էին չորս հեղինակների տասն հոդվածներ (Պ.Ն. Սավիցկի- 3 հոդված, Պ.Պ. Սուվչինսկի-2 հոդված, Գ.Ն. Ֆլորովսկի-3 հոդված, Ն.Ս. Տրուբեցկոյ-2 հոդված)
3. На путях. Утверждение евразийцев. Книга вторая: статьи Петра Савицкого, А. В. Карташева, П. П. Сувчинского, Кн. Н. С. Трубецкого, Георгия В. Флоровского, П. Бицилли// <http://nevmenandr.net/eurasia/index.php>
4. Чернышов Л. И История евразийского движения http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/nart/04.php
5. Тлеугабылова К. С. Л.Н. Гумилев – один из основоположников идеи евразийства / К. С. Тлеугабылова, А. А. Абдрахманова, Т. Ж. Макалаков // Молодой ученый. 2013. №2. стр. 288-291. <http://www.moluch.ru/archive/49/6156/>
6. Савицкий Петр. Евразийство. Прага. 1925http://eurasia.org/library/classical_eurasianism/петр-савицкий-евразийство
7. Русская идея Сборник прозведений русских мыслителей/Сост. Е. А. Васильев. М., Айрис-Пресс, 2002, стр. 379-380:
8. Савицкий П.Н.Евразийская концепция русской истории 1938 - 1939 <http://gumilevica.kulichki.net/SPN/spn11.htm>
9. Гумилев Л. Н.Ритмы Евразии Эпохи и цивилизации. М., АСТ, 2008, стр. 55:
10. Гумилев Л. Н. Древняя русь и великая степь. М.:АСТ, 2008, стр. 713-714.
11. Дугин А. Г. Евразийство: от философии к политике. Доклад на Учредительном съезде ОПОД "Евразия" (21 апреля 2001 г., Москва) <http://evrazia.org/modules.php?name=News&file=article&sid=734>
12. Марлен Ларюэль Идеология русского евразийства или мысли о величии империи. М., Наталис, 2004, стр. 32

13. Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера земли. М., АСТ, 2001, стр. 60
14. Дугин А. Г. Проект Евразия. М.: Эксмо, Яуза, 2004, стр 271-272
15. Трубецкой Николай Европа и Человечество. София. 1920 http://eurasia.org/troubetzkoj_europe_humanity/
16. Савицкий П.: Европа и Евразия «Русская мысль». Нарли (Турция). 1921 http://eurasia.org/library/classical_eurasianism/петр-савицкий-европа-и-евразия
17. Самохин А.В. Исторический путь евразийства как идейно-политического течения. 2004 http://www.situation.ru/app/j_art_316.htm
18. Савицкий П.Н. Степи и оседлость/На путях: Утверждение евразийства. 1922 <http://nevmenandr.net/eurasia/1922-naputiakh-PNS-step.php>
19. Идеократия / <http://ponjatija.ru/node/169>
20. «Վեխեր» 1909-1910թթ. ռուսական մտավորականության ժողովածուն էր: Այդտեղ միավորված էին Բերդյաևը, Բուլգակովը, Գերշենզոնը, Իզգոնը, Կիստյակովսկին, Ստրուվեն և Ֆրանկը: «Վեխեր»-ի հոդվածները պիտի տարբեր կողմերից ուսումնասիրեին ռուսական ինտելեգենտցիայի հոգեբանությունը և գաղափարախոսությունը
21. Селиверстов С.В. Истоки евразийства в представлениях российской эмиграции 1920-х годов <http://ecsocman.hse.ru/data/2013/06/21/1251226284/5.pdf>
22. Савицкий П. Евразийство как исторический замысел. Прага. 1927 http://eurasia.org/2013/03/31/eurasianism_as_a_historic_design
23. Декларация евразийства: Декларация и введение Евразийство Берлин. 1932 http://eurasia.org/2013/11/02/eurasian_declaration_introduction

ԱՄՓՈՓԱԳԻՐ

Եվրասիականության գաղափարի առաջացման պատմական նախադրյալները Նանա Առուստամյան

Հոդվածում անդրադարձ է կատարվում եվրասիականության գաղափարի առաջացման պատմական նախադրյալներին: Եվրասիականությունը դիտարկվում է որպես հեղափոխական, գաղափարական, քաղաքական հոսանք, որն ի հայտ է եկել 1921թ. ռուսական գաղթական մտավորականության շրջանում՝ որպես ազդակ 1917թ. հեղափոխությանը: Հարկ է նշել, որ հետազոտողների մոտ միասնական մոտեցում չկա եվրասիականության առաջացման նախադրյալների շուրջ և առանձնացվում են դրա առաջացման պատմական, սոցիալ-մշակութային, քաղաքական գործոնները, ինտելեկտուալ ժառանգականությունը:

Բանալի բառեր՝ եվրասիականություն, պատմական նախադրյալներ, ինտելեկտուալ ժառանգականություն, սլավոնաֆիլներ, հեղափոխություն, ինքնաբավություն, գաղթական մտավորականություն:

РЕЗЮМЕ

**Исторические предпосылки образования теории Евразийства
Нана Арустамян**

В статье рассматриваются исторические предпосылки возникновения евразийства. Евразийство – революционное, идейно-политическое движение, философско-историческое течение, которое возникло среди русской эмигрантской интеллигенции в 1921г. как реакция на события 1917 года. Надо отметить, что у исследователей нет однозначного ответа на вопрос о происхождении евразийства. Выделяют интеллектуальное преемство, исторические, культурные, политические факторы, которые способствовали возникновению евразийства.

***Ключевые слова:** евразийство, исторические предпосылки, интеллектуальное преемство, славянофилы, революция, самобытность, эмигрантская интеллигенция*

SUMMARY

**The Historical Preconditions of the Emergence of Eurasianism
Nana Arustamyan**

The article deals with historical preconditions of the formation of Eurasianism. Eurasianism is revolutionary, political, ideological movement, which emerged in 1921 among the Russian emigrant intellectuals as a response to revolution of 1917. The article reveals the fact that the historical background of Eurasianism is multiple, therefore scientists pointed out historical, political, cultural factors and intellectual succession as sources of Eurasianism rising.

***Keywords:** Eurasianism, historical preconditions, intellectual succession, slavophiles, revolution, originality, emigrant intellectuals.*